

XOREOGRAFIK KOMPOZITSIYA YARATISH NAZARIYASI

Narziddin Shermatov

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xoreografik kompozitsiyaning nazariy asoslari, uning badiiy tuzilishi, qonuniyatlari va estetik prinsiplari ilmiy jihatdan yoritiladi. Kompozitsiyaning asosiy elementlari - badiiy g'oya, plastik material, ritm, dinamika, sahnaviy fazo va dramaturgik tuzilish xilma-xil misollar asosida tahlil qilinadi. Zamonaviy xoreografiyada kompozitsiyaning yangicha yondashuvlari, eksperimental yo'nalishlar va raqqos badani erkinligini asoslovchi nazariy qarashlar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: xoreografiya, raqs, kompozitsiya, xoreograf, obraz, raqs san'ati, dramaturg, rassom, estetik g'oya, syujet, psixolog, musiqa

THEORY OF COMPOSITION CHOREOGRAPHIC COMPOSITION

Narziddin Shermatov

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: In this article, the theoretical foundations of choreographic composition, its artistic structure, laws and aesthetic principles are scientifically covered. The main elements of the composition - artistic idea, plastic material, rhythm, dynamics, stage space and dramaturgical structure are analyzed on the basis of various examples. New approaches to composition in modern choreography, experimental directions, and theoretical views justifying the freedom of the dancer's body are also considered.

Keywords: choreography, dance, composition, choreographer, image, dance art, playwright, artist, aesthetic idea, plot, psychologist, music

Xoreografik kompozitsiya - raqs san'atidagi eng muhim badiiy kategoriyalardan biri bo'lib, asarning ichki tuzilishi, plastik ifoda vositalari, dramaturgiyasi va umumiy g'oyasi orqali shakllanadi. U harakat, ritm, fazo, dinamika va obrazlar majmuidan tashkil topadi. Kompozitsiya yaratish jarayoni faqatgina harakatlarni yig'ishdan iborat bo'lmay, balki raqs orqali muayyan estetik g'oya, his-tuyg'u, xarakter yoki syujetni obrazli vositalarda ifoda etishdan iborat. Asarning muvaffaqiyati badiiy g'oyaning aniqligi, plastik materialning to'g'ri tanlanishi, ritm va dinamikaning uyg'unligi, sahnaviy fazodan oqilona foydalanish va dramaturgik tuzilishning

logikligiga bog'liq. Kompozitsiyani puxta o'zlashtirgan xoreografina yuqori badiiy qiymatga ega asarlar yarata oladi.

Xoreograf asar yaratar ekan, u bir vaqtning o'zida dramaturg, rassom, musiqashunos va psixolog sifatida ishlaydi. Chunki kompozitsiya nafaqat harakatlar tizimi, balki sahnadagi obrazning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan xoreografik kompozitsiyani yaratish nazariyasini puxta o'rganish raqqoslar, pedagoglar va xoreograflar uchun muhim metodologik asos hisoblanadi.

Xoreografik kompozitsiya raqs san'atining markaziy kategoriyalaridan biri hisoblanadi va u xoreograf tomonidan yaratilayotgan asarning ichki tuzilishi, badiiy mazmuni, dramaturgik rivojlanishi hamda plastik ifoda vositalarining yaxlit tizimga keltirilishini anglatadi. Kompozitsiya jarayoni nafaqat raqs harakatlarini to'g'ri ketma-ketlikda joylashtirish, balki ular orqali badiiy g'oyani ochib berish, emotsional ta'sir kuchini oshirish, sahnaviy harakat mantig'ini yaratish va tomoshabin qalbida unutilmas taassurot qoldirish vazifalarini bajaradi. Shu boisdan xoreografik kompozitsiyani yaratish nazariyasi xoreografiya pedagogikasi, baletmeysterlik ishi va umumiy sahna san'ati nazariyasida muhim metodologik asos sifatida o'rganiladi.

Xoreografik kompozitsiyaning mohiyati, avvalo, badiiy g'oyadan kelib chiqadi. Har qanday raqs asari muayyan g'oyaga, obrazga yoki holatga bog'liq bo'lib, undagi har bir harakat aynan shundan kelib chiqib uyg'unlashtiriladi. G'oya kompozitsion tizimning markazini tashkil qiladi, u plastik materialni tanlash, harakat xarakteri, temp-ritm, dinamika, sahnadagi joylashuv, ansambl yoki solist harakatining xususiyatlarini belgilab beradi. Hatto mukammal texnik harakatlar ham g'oyaga xizmat qilmasa, asar o'z estetik qiymatini yo'qotadi. Shuning uchun kompozitsiya yaratishda birinchi navbatda g'oya, uning ma'no-mohiyati, dramaturgik rivojlanishi, emotsional kuchlanishi to'liq shakllantirilishi zarur.

Xoreografik kompozitsiyaning tuzilishi asosan dramaturgiyaga tayangan holda shakllanadi. Dramaturgiya raqs asarining boshlanishi, rivojlanishi, kulminatsiyasi va yakunini ifodalovchi badiiy qismlar majmuasidir. Klassik ko'rinishda har bir raqs asari ekspozitsiyadan boshlanadi: bu bosqichda obrazlar yoki holatning ilk plastik belgilari paydo bo'ladi. Keyingi bosqichda harakat materialining kengayishi, ritm va dinamikaning boyishi, plastik obrazlarning rivojlanishi kuzatiladi. Kulminatsiya - asarning emotsiya jihatdan eng yuqori nuqtasi bo'lib, unda harakat tezligi, dinamikasi, sahnaviy kuchlanish maksimal darajaga yetkaziladi. Yakun esa badiiy g'oyani umumlashtirish va obrazning o'lchamini belgilash vazifasini bajaradi. Bunday dramaturgik tuzilma tomoshabin his-tuyg'ulariga bosqichma-bosqich ta'sir qilib, asarning ichki mantiqiy chizig'ini mustahkamlaydi.

Kompozitsiya yaratishda plastik materialning o'rni beqiyos. Plastika - bu raqs tilidir. U orqali xoreograf insonning ruhiy holati, xarakter xususiyatlari, ichki kechinmalarini obrazga aylantiradi. Plastik materialga qo'l, badan va bosh

xarakatlari, xarakterli yurishlar, sakrashlar, burilishlar, dinamik kuchlanish va silliqlik, improvizatsiya elementlari va markazlar bilan ishlash kiradi. Plastika qanchalik boy va maqsadga muvofiq bo'lsa, raqs asari shunchalik obrazli va ta'sirchan chiqadi. Plastik material musiqa bilan uyg'un bo'lishi shart, chunki musiqiy tuzilma harakatning temp, ritm va xarakterini belgilab beradi. Musiqadagi dinamik kuchlanish, intonatsiya va tematika raqs harakatlari orqali badiiy tarzda tarjima qilinadi.

Sahnaviy fazo ham xoreografik kompozitsiyaning muhim omillaridan biridir. Fazo xoreograf uchun badiiy vosita bo'lib, u orqali xarakatlarning kuchayishi yoki pasayishi, diqqat markazining o'zgarishi, ansambl elementlarining uyg'unligi ta'minlanadi. Fazodan foydalanishda frontal, diagonal, doira, spiral kabi trayektoriyalar, katta va kichik fazoning almashishi, simmetriya va asimmetriya tamoyillaridan unumli foydalanish raqsning vizual ta'sirini oshiradi. Masalan, diagonal bo'ylab harakat har doim dinamik, kuchli hissiyot uyg'otsa, doira shakli birlik va yaxlitlik tasavvurini kuchaytiradi. Sahnaviy fazoning mazmun bilan bog'liq holda tanlanishi kompozitsiyani yuksak badiiy darajaga olib chiqadi.

Kompozitsiya yaratishda ritm va dinamikaning roli ham juda katta. Ritm raqsning vaqtdagi tartibini belgilasa, dinamika harakatning emotsional quvvatini shakllantiradi. Tezlikning almashishi, harakatlarning kuchayib borishi yoki pasayishi, tana markazlarining faollashishi - bularning hammasi raqsda psixologik va estetik ta'sirni kuchaytiruvchi vositalardir. Xoreograf dinamik va ritmik o'zgarishlar orqali badiiy g'oyaning rivojlanishini namoyon qiladi.

Plastik obraz xoreografik kompozitsiyaning eng muhim estetik kategoriyalaridan biridir. Obraz harakatlar majmuasi orqali yaratiladi va u muayyan xarakter, holat yoki timsolni ifoda qilishi mumkin. Obrazning shakllanishida mimika, yuz ifodasi, badanning markazlari, qo'l va oyoq harakatlari, ansambl bilan o'zaro munosabat muhim ahamiyat kasb etadi. Raqqos obrazga qanchalik chuqur kirsa, asar shunchalik ta'sirli bo'ladi. Shu boisdan xoreograf plastik obrazni yaratishda inson psixologiyasi, jismoniy imkoniyatlari va harakatning tabiiy qonuniyatlarini inobatga oladi.

Zamonaviy xoreografiyada kompozitsiya yaratish nazariyasi yangi bosqichga ko'tarilgan. Modern va contemporary dance yo'nalishlari kompozitsiyani an'anaviy shakldan ozod etib, unga erkinlik, improvizatsiya va individual harakat falsafasini olib kirdi. Bu maktablarda badanning tabiiy harakatlari, nafas, og'irlik markazi bilan ishlash, sukut va statik holat ham kompozitsiya vositasiga aylantiriladi. Marta Grem, Mers Kanningem, Pina Baush kabi xoreograflar kompozitsiyaga yangi estetik yondashuvlar kiritib, raqs dramaturgiyasining mazmun va shakl jihatdan kengayishiga ta'sir ko'rsatdilar.

Shu tariqa, xoreografik kompozitsiya yaratish nazariyasi raqs san'atining badiiy tuzilmasini, plastik ifodaning ichki mantig'ini, dramaturgiya va fazoning o'zaro uyg'unligini belgilab beradigan murakkab fan sohasidir. Kompozitsiya nazariyasini puxta o'zlashtirgan xoreograf badiiy jihatdan yetuk, obrazli, emotsional ta'sir kuchiga ega va tomoshabin qalbida chuqur o'rin egallaydigan raqs asarlari yarata oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saitova E., Abraykulova N. Xoreografiya va raqs san'ati asoslari. Darslik. T., "Toshkent va texnologiya". 2015.
2. Shermatov N. Raqs. O'quv qo'llanma. T., 2019.
3. Do'smetova R., Abraykulova N.. Raqs. O'quv qo'llanma. "Barkamol fayz media". T., 2017.
4. Бирнбаум Л. Современная хореография и композиция танца. М., Искусство, 2010.